

Az egyház

és a lokális társadalom

- Emlékezés a Reformáció 500. évfordulójára -
szinopszisok és programfüzet

Túrkeve - Szolnok, 2017

Az egyház és a lokális társadalom
szinopszisok és programfüzet

Összeállította: Örsi Julianna

Emlékezés a Reformáció 500. évfordulójára

Lehet hogy ide is kellenek a logók? nem volt jelezve

**A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület és
a Túrkevei Kulturális Egyesület kiadvány**

Összeállította: Örsi Julianna

Szerzők:

**Bagi Gábor, Bánkiné Molnár Erzsébet, Barna Gábor, Butyka Béláné,
Hegedűs Krisztián, Kereszti Norbert, Kórizs József, Örsi Julianna,
Ötvös László, Papp Izabella, Pásztor István, Rideg István,
Selmeczi László, P. Szalay Emőke, Szakál Aurél**

ISBN 978-615-80592-5-1

Támogatók:

**Emberi Erőforrások Minisztériuma, Emberi Erőforrás Támogatáskezelő,
Reformáció Emlékbizottság, Nagykun Hagyományörző Társulás,
Túrkeve Város Önkormányzata, Túrkevei Református Egyházközség**

© A szerzők, a szerkesztő és a kiadó

Készítette a kisújszállási Kis-Új-Lap Kft. 2017-ben.

Felelős vezető: Farkas Zsolt

5310 Kisújszállás, Munkácsy u. 8. sz. Tel.: 06-20-4586-999

Előszó

A mai kor embere keresi a helyét a világban. Lehetőségei egyre tágulnak a technikai fejlődés következtében. Ugyanakkor egyre inkább szüksége van a segítségre, hogy a helyes úton maradjon. Igaz, vannak globális szabályozók, ilyen-olyan előírások, még sem könnyű az útvesztők közötti eligazodás. A közmondás azt mondja: „A járt utat a járatlanért el ne hagyd!”

De hol van a járt út? Merre vezet? Ennek megtalálásához történelmünk megismerésével könnyebben elérünk. Lakóhelyünk, közvetlen környezetünk múltja ritka kivételtől eltekintve ma már történelmi témájú könyvekből, irodalmi művekből ismerhető meg. Nem került azonban minden esemény, vélemény, életút lejegyzésre, kiadásra. Különösen nagy a hiányosság a lokális egyháztörténetek területén. Ennek hiányát igyekszünk most pótolni a Jászkunszágon konferenciákkal és újabb könyvek kiadásával.

A reformáció kezdetének félévezredes történetére emlékeztetve 15 kutató mondja el, írja le legújabb ismeretét az egyház és a lokális társadalom viszonyával kapcsolatban. Mondandókat két nagy egységbe soroltuk be: I. Lapok az ünneplő egyház történetéből, II. Felekezeti sokszínűség a Jászkunszágon. Az első fejezetben a nagy történelmi áttekintések után a református Nagykunságról és a kapcsolódó területekről (Bácska, Kiskunság) van szó. A második fejezetben a hangsúlyt arra helyezzük, hogy a Hármas Kerületben érvényes közigazgatási-politikai keretek között milyen mozgástere volt a református egyháznak és miben volt más a római katolikus Jászság közösségi élete. Példákat a múltból és a jelenből egyaránt bemutatunk.

A most felmutatott múltbéli egyházi értékek segítenek a mai embernek is a saját életelveinek megfogalmazásához és közösségi szabályok megalkotásához, ahhoz való igazodáshoz. A jó példa, a hittel vallott közösséghez való tartozás segítséget és reményt ad a helyes életúton való járáshoz.

**Örsi Julianna
rendező, szerkesztő**

SZINOPSZISOK

I. Lapok az ünneplő egyház történetéből

Butyka Béláné

A reformáció kezdetei – Luther és társai

Miért volt szükség a reformációra?

Mire Luther Márton a szerzetesi életet választotta, addigra az egyház messze került a bibliai mintától. A Szentírás helyét átvette a hagyomány, hatalom, pénz uralma az egyházi vezetésben, az egyszerű emberek pedig nem ismerhették meg a Biblia valódi tanítását.

Luther Márton mindezekkel vitatkozva, a jobbítás szándékával megírta és kitűzte Wittenbergben a 95 tételét a vártemplom kapujára 1517. október 31-én. Célja az volt, hogy a bibliai tiszta tanítás, sőt maga a Biblia jusson el az egyszerű emberekhez. Az egyház vezetésén belül ugyan nem fogadták el tanításait, a hétköznapi emberek közül viszont sokan lettek a reformáció követői és tértek vissza a tiszta forráshoz, a Szentíráshoz.

Kereszti Roland

A reformáció kezdetei Magyarországon

*„Próféták által szólt néked az Isten,
Akkit ígirt, imé, vigre megadta fiát.
Buzgó lélekvel szól most és néked ezáltal,
Kit hagyja, hogy hallgass, kit hagyja, hogy te kövess.”
(Sylvester János Újszövetségének ajánlása)*

1517. október 31. Egy szeg a wittenbergi vártemplom kapujába, mely odafogja a 95 tételt tartalmazó papírlapot. Ez a szeg több volt egy egyszerű vasdarabocskánál. Ezzel Luther Márton szeget vert az erkölcsileg romlott, hivatásában kudarcot vallott, önmagával meghasonlott római egyház koporsójába.

A tételek, tanok villámgyorsan terjedtek. Magyarországon is hirdették, követőkre talált az új hit, hiába nehezítették a törvények, a fenyegetések, a hívek száma pedig nőtt. Vajon miért? A lelki, szellemi elnyomatásból, a sötétségből a világos-

ságra vágytak az emberek. Igazzá lett Pál szava Magyarországon is: „A világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését”. A római egyház áporodott levegőjű hétköznapijai, nyomasztó ünnepnapjai, üzletszerűen üzött bűnbocsátó gyakorlata, a bűcsük visszaélései elkerülhetetlenül maguk után vonták a változtatás szükségét. Mint a tüdőbe a friss levegő, úgy áramlott be az emberek életébe a Krisztus tiszta evangéliuma a protestáns iránnyal. A hit, hogy a megváltáshoz elegendő nekünk az Úr kegyelme, biztosságot adott. A tudat, hogy EGY Közbenjárónk van, aki a Krisztus, végre megközelíthetővé tette az Istent.

A gondolatébresztő előadásomban, írásomban a 16. századi magyarországi reformáció legnagyobb alakjainak, eseményeinek, kiadványainak summáját tekintem át teológiai és történelmi szempontból.

Ötvös László

A Biblia és a reformáció

A reformátorok felismerték a korszak egyházi tévitanítások és Biblia-ellenes szokásokat, sőt a társadalom embertelenségeit. A Bibliához fordította Isten őket. Így születtek meg a bibliafordítások. Kálvinnak tudós köre volt Genfben, akik közül kiemelhetjük Vatablus nevét, akinek biblia-kiadását felhasználta Méliusz Juhász Péter és Károli Gáspár a bibliafordításaikban. Íme a Biblia szerepe a reformált egyházak körében. Ez a szerep volt az új reformáció kezdetén, a 19. század második felében, amikor a liberalizmus veszedelme ellen küzdöttek a biblikus teológusok. E küzdelemnek Balogh Ferenc (1836–1913) volt az egyik vezető személyisége, akinek debreceni biblia-kutatása építő hatása ma is érezhető. A biblia-kiadások bemutatása segítenek Isten munkájának felismerésében.

Örsi Julianna

Külföldi iskolák, eszmeáramlatok hatása a magyar református egyházban – nagykunsági példákkal

A református teológusoktatásban mindenkor nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a lelkész pályára készülők az anyaiskolában szerzett tudás mellé nemzetközi kitekintést is nyerjenek. Erre szolgált a deákok egyetemjárása. A téma forrásfeltárása és közzététele az utóbbi években nagy erővel folyik. A több tucat könyv forgatása, adatainak felhasználása nagyban segíti a hazai egyháztörténeti és oktatástörténeti kutatásokat. Emellett a lelkész életutakat bemutató legújabb kiadványok is számos adattal gazdagítják ismereteinket. Az így rendelkezésünkre álló adatok alapján mondhatjuk azt, hogy a református gyülekezetekbe kerülő nagykunsági és más ifjú lelkészek a világra nyitott és korszerű ismeretekkel rendelkeztek. A legkiválóbbak közülük a hazai egyházszervezet megújítására törekvőivé váltak. A 19–20. század fordulóján kibontakozó ébredés mozgalom, majd a Soli Deo Gloria (SDG) a Nagykunságon is gyümölcsöző eredményeket hozott, amely a református egyházban különösen a magyar társadalom iránti szociális érzékenységben mutatkozott meg a 20. század közepén. Kihatása a nehéz történelmi helyzetekben is tetten érhető itthon és a külföldi magyar szórványokban is.

Örsi Julianna

Lelkészcsaládok a Nagykunságon

A nagykunsági lelkészek életútjának vizsgálata során feltűnt, hogy a református lelkészek között többen lelkészcsaládból származnak. Vannak olyan családok, amelyekben több gyermek ma is Isten szolgálatában áll. Egyesek elmondták, vagy leírták, hogy ősai között gályarabot is számon tartanak (P. Debreczeni, Harsányi, Révész). Így családtörténeti kutatásokba kezdtem. Az eredmény igazolja a szájhagyományt, a hipotézisemet: Valóban vannak több generációra visszamenőleg olyan hitű református családok, amelyekben a lelkészi szolgálat generációról-generációra öröklődött. A családi nevelés, a környezet, a református iskolákban megszerzett tudás, szemlélet és magatartásminta olyan alapokat adott az újabb és újabb generációknak, amellyel felvértezve tudták tovább vinni atyáik szolgálatát. Ez a

szolgálat nem mindig ugyanazon egyházközségben történt, de munkásságuk legfőbb jellemzője a közösségükért való kiállás. Erre a magatartásra a 20. században szükség volt az amerikai szórványban csakúgy, mint a Partiumban vagy éppen a Nagykunságon.

Rideg István

A Nagykunságon szolgáló református pap költők a 20. században: Baja Mihály, Török Imre és Ötvös László

Baja Mihály (1879–1957) a Temes vármegyei Végváron (ma Tormac) született. 1914-től 1921-ig a túrkevei gyülekezet lelkipásztora, majd 1921-től Debrecenben lelkész. Fontosabb kötetei: *Ünnepi hangok* (1917), *Babiloni Vizek Mellett* (1918), *Oh, szép ifjúságom* (1926). Az *Ünnepi hangok költemények a reformáció világából*, a reformáció négy százados évfordulóján. Nyitó verse, az *Ünnepnapon 1917. okt. 31-én* a legszebb összefoglaló a kis kötetben. Kiemeli a nevezetes napot. Hálát mond. Elismeréssel szól a szabadságszerető nemzetünk áldozatairól.

Baja Mihály neve ismerősen cseng még napjainkban is: 2015 decemberében a Rákoscabai Református Egyházközség lapja, az *Összhang* közli az 1918-as kötet két versét: *Adventben, Karácsony hívogatása*. Az utóbbit 1917-ben írta, tehát első világháborús békevágyas versnek is tekinthető!

Baja háborús versei nagy világnézeti, művészi távolságra vannak az Ady-versektől. Baja a háborút a *Magyar papokhoz* (1915) című versében – a 16–17. századi magyar protestáns prédikátorok, illetve Zrínyi, Kölcsey nyomán – Isten büntetésének, tisztító viharának fogja fel (miként eleinte Kosztolányi is).

Baja Mihály *Oh, szép ifjúságom* című kötetében a *Köszöntöm a várost* ambivalens érzéseket tartalmaz. Debrecen hívó szavára hálás kis falut hagyott el. Itt írja ki a túrkevei búcsúzását. „*Minden ott maradt: A fecskefészek az eresz alatt, Az áhítat, a béke és a csend, És minden, a mi szent.*” Ahogy Adynak *A daloló Páris* az álmok városa, Bajának Debrecen.

Baja életében értékes a magány. Kedveli a bús szót, mint Ady vagy Tóth Árpád. Átvesszi az Ady-vers, az *Új vizeken járok* (1905) hajószimbólumát is. Baja adys utánérzéssel, református papként vágyja, álmodja a kárpótló, az igaz jövőt.

Az *Édes hazám, Magyarország* az igazságtalan trianoni diktátum utáni lét-helyzet létállapotát tükrözi, a tragédia gyászával kezdődik. A folytatás már szinte bomlott, fájdalmas, eszelős vidámságra szólít fel!

Baja Mihály előtt, gyógyírként, a konzervatív Szabolcska Mihály szűk látóhatárú, maradi költészetének egyszerűségkultusza értékelődik fel a vigaszkeresésben. Sok versében Szabolcska idillikus útját járja. Megható viszont az *Édesanyám*, a költő családi lírájának legbensőségesebb darabja.

A költő külön ciklust szán a dalainak (*Nóta kell hozzá*). Ebben folytatja az idilli világ érzéseinek kifejezését. Több dala ma is ismert és énekelt magyar nóta lett. Így például a *Tavaszi legyen, ha meghalok, a Hogysis felednélek, a Tudom, hogy szeret-tél*.

Szépen, letisztultan, őszintén tanít imádkozni az *Uram, maradj velem*. Jó hívőre tanító vers az *Úgy szeretek a templomba járni* is. Boldogságkereső az *Angyali ének*.

Baja Mihály nagy költő vágyott lenni. Költészete nagyon távol állott a kortárs óriásokétól, Sokkal közelebb állt Szabolcska Mihályéhoz.

*

Török Imre (1867-1952) Tiszaroffon (1892-1902), majd Kunhegyesen (1902-1904) és Kisújszálláson (1904-1942) lelkész. A Kisújszálláson 1924-től esperes.

Török Imre a lelkészi pályája elején összetett írói, oktatói, nevelői feladatokat vállal két alkalommal is a helyi igények megsegítésére. Felismeri, hogy a helyileg előállított kalendáriumok fontos szerepet tölthetnek be a kisvárosok életében. Így keletkezett a *Kunhegyesi Nagykun-Magyarok Kalendáriuma az 1904. szökő esztendőre, és a Kisújszállási Nagykunmagyarok Kalendáriuma az 1905. évre*.

Sokat utazgat. Mindenütt hazafiként viselkedik. Franciaországban meglátogatja a Kis-Trianon palotát, ahol – mint az *Indul nagy utára (1937)* című főművének bevezetésében írja – „*a világnak egyik legnagyobb gonosztettét elkövették (...) hol aranytollakkal aláírták azt a pokolsötét iratot.*” 1924-ben Glasgowban, a világgyűlésen elmondott versében igen hatásosan érzékelteti a barbár módon, brutálisan megcsonkolt magyar haza elégikus-tragikus léthelyzetét. 1928-ban Clevelandban is beszél, a Kossuth-szobor avatásán.

Dr. Ötvös László egy modern prédikátor, hiszen egyszerre református lelkipásztor, egyháztörténész, bibliakutató és költő. 1930. szeptember 16-án született Hajdúnánáson. Legelőször a szülővárosában volt segédlelkész, majd Ibrányban, Debrecenben. Aztán lelkipásztor Újlétán, Hajdúbagason, Miskolcon. 1981-ben Kunmadarasra már, mint a teológia doktora, és mint költő, érkezett meg! Itt szolgált 1996 őszéig.

Költői munkássága Kunmadarason bontakozik ki. Első verseskötete *A második mérőföldút* (1989). Az élményanyaga jórészt nagykunsági. Lektorai nem akármik: Körmendi Lajos és Kiss Tamás. Körmendi így látja: „Ötvös László népi indítatású, népben-nemzetben gondolkodó költő.” Nagyon jó, rövid, filozófiai telitalálat a *Felénk nyújtott kéz* (1978). „*Ki a feléje nyújtott/ kézre rávág, / elvágja a csodának / arany szálát.*” De ebben a kötetben olvasható a Walt Whitman-es sodrású *Berek-füldő – 1973* is.

E kötet bravúros, ódaszerű, áhítatos szabadverse az Ősz. 1980 körül keletkezett. A költő az őszhöz nem úgy közeledik, mint a költők által ősidők óta elfogadott elmúlás-toposzhoz. Az első részben a termékenység, a levés, a származás áhítata kapcsolódik az őszhöz: az ősz áldott állapotú nőalak. A második rész az áldott állapot mozgásban levő szépségét bontakoztatja ki. A 3. rész a beteljesülés áhítata.

A *Szencivel a Nagyverdőn* (1985 körül) rövidke dalban, a hangulatlíra e remekében egy elképzelt találkozás varázslata szólal meg, cifraság nélküli rövid tagmondatokban. Ebben a versben nem a tudós, hanem a költő Szenci ihleti meg a tudós pap költőt! Belső lelki táj vetül ki a kétütemű hatosokban.

A költő nagykunsági lakozása idején összesen 6 verseskötetet adott ki Karcagón, kettőt magánkiadásként (*Béthel*, 1992, *Szivárványfényű zsolttárok*, 1995), négyet a Körmenyi Lajos vezette Barbaricum Könyvműhelyben (*A csoda arany-szála*, 1996, *Októberi orgonailat*, 1997, *Ablakom az égre nyílik*, 1999, *Bibliás országtjárás*, 2003).

A *Béthel* kötet legszebb vallásos rövidverse a *Názareti Jézus*. Két ellentétpárt ránt egybe, foglalja axiómába, tömör, megfellebbezhetetlen igazságba ez a dacoló nagyságot dicsőít. Így hangzik: „*Mindenkinek szolgálja, de nem szolgálai lélek.../Kiszolgáltató ember, /de nagy, királyi élet.*”

Ötvös László költészetének jelentősége nem más, mint a Biblia ihletésében az élet értelmének, az egyetemes mindenségnek megértése, és e megértés érzékletes kifejezése.

A *Szivárványfényű zsolttárokban* jelent meg először a *Gyöngyeim és örökségem* dalocska, amely tömör és elkötelezett vallomás a származásról és a hivatásról.

Ötvös László még a Nagykunságba jövétele előtt, 1978-ban doktorált *Balogh Ferenc (1836-1913) életművéből*, 1998-ban pedig a teológiai tudomány doktora lesz. Doktori értekezése anyagát jórészt 1990 és 1994 között írta, Kunmadarason. Ennek a munkának a terméke a *Károli Gáspár bibliafordításának jelenléte a népi vallásosságban* (1995). De ekkorra már megírta a füzetformájú *Madarasi Krónikát* (1989), és egyháztörténészként hamarosan megírja *A Nagykunsági Egyházmegye történetét* (1996) is.

Kunmadarason született meg a költészetének legjelentősebb istenes verse is, az *Uralkodik az Isten*. A Bibliás országtjárás kötet aranymetszetében van. Ez a félhosszú vers az imádságok klasszikus szerkezete szerint épül fel.

A bibliagyűjtő Ötvös László 1998-ban hasonló kiadásban megjelentette Szenci Molnár Albert első bibliakiadását, a közepes méretű *Hanau Bibliát* (1608). 2000-ben a Komáromi Csipkés György fordította *Leideni Bibliát* (1718). 2002-ben Szenci Molnár Albert második bibliakiadását, a „kisdud formájú” *Oppenheimeri Bibliát* (1612). Melius Juhász Péter köteteiből is adott ki. (A Szenci-féle kiadások Károli Gáspár *Vizsolvi Bibliájának* más formátumú és nagyobb példányszámú változatai.)

Dr. Ötvös László költészete mára már trilógiává állt össze, amelyben benne van egész költői életmű. Részei: *Mester és tanítvány* (2005), *Lélek és galamb* (2010), *Érintő erő* (2016).

Kórizs József

Bácskai református testvérgyülekezetek

A II. József idejében történt nagykunsági reformátusok egy részének a Bácskába való kiköltözését már többen is részletesen ismertették. Legelőször a kunhegyesi eklézsia bocsájtotta ki híveinek egy részét 1785-ben a délvidéki Feketehegy pusztára, megalapítva Feketehegy települést. Majd őket követték a moravicai pusztát birtokba vevők 1786-ban. Új település született Ómoravica néven. Pacsér már szerbekkel lakott volt, mikor megérkeztek az új református telepesek, zömmel Kisújszállásról. Végül a pirosi eklézsia is megalakult, de itt is szerb telepesek mellé költözhetek. A földéhség, a jobb élet reménye, és a saját birtok nagy kihívás volt.

Nagyon gyorsan megszervezték a közigazgatást. Házaikat saját maguk építették fel. Templomaik, és iskoláik is felépültek, igaz több-kevesebb küzdelemmel. Az iskoláztatást a református egyház szervezte meg. A lelkészt, rektort általában magukkal hozták. A kezdeti nehézségek ellenére formálódtak, és gyarapodtak a református közösségek.

Az 1848/49-es események alatt némelyik falu lakosai menekülni kényszerültek. A pirosiak Feketehegyre, és más református helyiségekbe, míg a feketehegyiek Kiskunhalasra mentek. Ama vész múltával az élet újjászerveződött.

Trianonnal aztán sok minden megváltozott. Határ ékelődött a nagykunsági és bácskai magyar testvértelépülések közé. A megtartó egyház intézményének nagy szerepe volt a bácskai magyar falvak megmaradásában. A református egyház megszervezte a Keresztyén Ifjúsági Egyletet. A KIE a magyar nyelv, kultúra, sport, információszerzés, oktatás és egyéb ismeretek elsajátítását szervezte meg. Az egyház igyekezett megtartani javait az államosítás idejében is.

A református püspökség Bácsfeketehegyre (Feketics) került, és azóta is ott van regisztrálva. Ágoston Sándornak első püspökünknek áldásos munkájának sok mindent köszönhetünk. Új énekeskönyvet kellett szerkeszteni. Kalendáriumot, református újságot, a Magvetőt is szerkesztette, árvaházat alapított, melyet az egyház máig fenntart. A SZHSZ királyság Horvátországhoz tartozó magyar reformátussággal épített ki élénk kapcsolatot. Közben igyekezett a világi hatalmak jóindulatát is megnyerni. Lelkészutánpótlás problémáján is próbált segíteni a

bácskai és bánáti református közösségekben. 1941–1944, mint 1945 után is ő maradt a Jugoszláviai Református Keresztyén egyház püspöke Feketicsen (Bácsfekete-hegy).

P. Szalay Emőke

Iparművészet és népművészet a református egyházban

A túrkevei református egyház liturgikus felszerelési tárgyai

A református egyházban a zsinati előírásokban nem határozták meg a liturgikus tárgyak anyagát, formáját, a hívek évszázadokon át a mindennapi életben használatos edényekkel, terítőkkal tisztelték meg templomaikat. A korban egykoron használt tárgyak legnagyobb része a 20. századra elhasználódott, így az iparművészeti, népművészeti kutatások számára kiemelkedő jelentőségű a református emlékanyag.

A 17–20. századi ötvöstárgyak, önművek, kerámiaedények mellett a textíles emlékek jelentősége is kiemelkedő.

Az előadás során, majd a tanulmányban a túrkevei református templomi felszerelés kerül bemutatásra kiemelve a kutatástörténeti jelentőségüket.

Szakál Aurél

A kiskunhalasi református templom

Kiskunhalas közepén magasodik a református templom. Az egyház épületei egymás mellett sorakoznak: imaház, parókia, templom, régi iskola. Sok évszázadról mesélnek ezek a falak. A Kiskunhalasi református templom című írás a szakrális épületegyüttes bemutatásán kívül képet ad az egyház történetéről, híres egyéniségeiről.

A mai klasszicista stílusú református templom 1772-ben épült és 1814–1823 között bővítették. A parókia 17. századi falakat is magába foglal, jelenlegi formája a 19. században jött létre. Szilády László lelkész idején, 1850-ben emelték a késő klasszicista parókia-kaput. A templomtól északra, közvetlenül mellette épült 1715-ben a régi református iskola. Többször bővítették 1892-től, az új gimnázium megépítésétől, itt működött a református felsőbb leányiskola, 1904-től a reformá-

tus polgári leányiskola. Az imaház 1984-ben készült Farkas Gábor Ybl-díjas építész tervei alapján.

A Kiskunhalasi Református Egyház történetében kiemelkedő személyiségek: Tormássy János (1746–1814) püspök, Szilády László (1812–1863) lelkész és fiai Szilády Áron (1837–1922) lelkész, akadémikus, országgyűlési képviselő, Szilády János (1839-1889) lelkész.

II. Felekezeti sokszínűség a Jászkunságon

Selmeczi László

A kunok és jászok vallásos élete a Magyar Királyságba történő beköltözésüktől a 17. századig

A hazánkba beköltöző kunok vallásos életét már Györffy István is a megtérés szóval jellemezte, s adataink valóban még a 14. században is a keresztény hitre történő megtérésükről szólnak. Hasonlóképpen a jászok is a 15. század második felében építettek Jászberényben a ferencesek számára templomot és rendházat „hálából”, amiért őket a rend a szintén keresztény hitre térítette.

A tudomány számára megtérésük nem volt kérdéses. Azonban a megtérés folyamatáról alig tudunk valamit. A kunokról Szabó Kálmán és Papp László, később Méri István munkásságának köszönhetően csak-csak tudunk valamit, de a beköltöző jászok kultúráját 1990-ig nem is ismertük. A térítés végeredménye, annak befejeződése ismert volt, de annak részletei, hogy milyen világképük, milyen hitük volt a beköltözéskor, milyen régészeti jelenségek alapján mérhető a megtérés folyamata, hogyan keveredtek a korábbi pogány és skizmatikus vallási elemek a kereszténységgel, arról mit sem tudunk.

A dolgozat a fentebb felvetett problémára kíván választ adni. A régészeti jelenségek alapján ad képet a megtérés folyamatáról, ezt követően a reformáció hatásáról, a török hódoltság idején pedig a vallás megtartó erejéről, illetve jelentőségéről a megmaradásért vívott harcban.

Vallási problémák a Jászkun Kerületben a redempciótól 1876-ig

A Jászkunság középkori vallási egysége a 16. század közepén bomlott meg, amikortól a két Kunság népessége jobbára a reformáció tanításait kezdte követni. A vallásváltás nemritkán már ekkor is problémákat okozott, ám a kérdés a török elleni sikeres nagy felszabadító háborút követően vált különösen fontossá. A Habsburg államhatalom a visszaszerzett területeken közel egy évszázadon át, időszakonként különböző intenzitással támogatta az ellenreformációs törekvéseket. Ennek különösképp az 1745-ös megváltakozást követően lettek komoly következményei, mivel több tekintetben is a megszilárduló redemptus társadalom alapvető elveit sértették.

Az 1680-as évektől még csak a legépebben megmaradt településekkel, közösségekkel rendelkező Jászságban figyelhető meg az erőszakos rekatolizáció. Ennek nyomán erőszakkal szétverték a kisebb jászberényi és a jászfényszarui református gyülekezeteket, ám Jászkisér nagy, egységes református közösségének áttérítése már túl kemény diónak bizonyult. A Rákóczi szabadságharc azonban ezt a folyamatot megszakította, és 1711-től III. Károly a sajátos helyzetű jászkun településen igyekezett feleslegesen nem élezni a helyzetet.

Változást Mária Terézia uralkodása hozott, még pedig a redempció után. Ebben szerepe volt a három kerület végleges benépesülésének, bár a folyamatnak országos összetevői is voltak, hisz a Királynő uralkodása hazánkban az ellenreformáció utolsó nagy korszakát jelentette. Ennek keretében a Hármas Kerületben előbb a két Kunság régi kerületi székhelyeit tették át újabb, katolikus településekre, majd 1760-ban ismét felszámolták a Jászberényben újjászerveződött református közösséget. Ezt követték az 1760-as évek második felében a református településekre történő erőszakos katolikus betelepítések.

Mária Terézia ez utóbbi lépéssel nem csak a jászkun közösségek befogadási jogát sértette meg, hanem komoly birtokjogi problémákat is okozott. Több településen is földet kellett osztani a katolikusoknak, akiknek jogi megítélése, a teherviselésben való részvétele, egyházaik fenntartása és földdel való ellátása így számos későbbi vita, ellenségeskedés forrásává vált. A Jászkunság központi igazgatásában ugyan a közösségeken belüli vallási problémák általában elszigetelt, helyi kérdésként jelentkeztek, mindazonáltal a feszültségek miatt az összkerületi tisztségek elosztásánál időnként a felekezeti szempontok – vagy azok esetleges sérelmei – mégis kiemelt jelentőségűvé váltak.

A 19. században előbb a legelő-elkülönítés, főképp azonban a tagosítások végrehajtása során ismertek olyan nehezen megoldható ügyek, amelyek a katolikus betelepítésből fakadtak. Mivel a jövevények zöme ráadásul a helyi közösségek társadalmában rendszerint az alsóbb rétegekbe tudott csak beépülni, a református többségű jászkun településeken a katolikusokkal szembeni ellenérzés még a 20. században is adatható volt.

Bánkiné Molnár Erzsébet

Az egyház hatása a Kun kerületek helységeinek jogi kultúrtörténetére, népi kultúrájára

A reformációig a Duna–Tisza-közén élt kunok egységesen a római katolikus vallást követték. Az első református eklézsiák törökök megjelenése után alakultak: 1566-ban Halason, 1626-ban Kunszentmiklóson. A Felső Kiskunságban Kunszentmiklós mellett református hitre tért: Lacháza, Fülöpszállás és Szabadszállás, az Alsó Kiskunságban azonban csupán Halas csatlakozott az új egyházi tanokhoz. Az Alsó Kiskunság többi településén, mivel ide a török pusztítás után legtöbbször a Jászságból költöztek át, természetesen továbbra is anyatelepülésük római katolikus vallását követték. A római katolikus vallást követő helységek: Dorozsma, Félegyháza, Majsa, egyház igazgatási szempontból a váci püspökséghez tartozott. A Nagykun Kerület református vallású helységeibe Mária Terézia királynő parancsára kényszerűségből befogadott római katolikusok hitközségei az egri egyházmegyéhez soroltattak.

A török uralom és a migráció lezárulása után a helységek életét két szervező erő foglalta rendszerbe: a hatalom oldaláról a Jászkun Kerület, világlátásuk, erkölcsi életük rendező elve, szabályozója a vallás lett. A vallás szabályozó ereje részben az egyház hivatalos irányító és felügyelő tevékenységében, a liturgikus előírások követésében nyilvánult meg, részben a maguk által kialakított szokásokban, életvitelben. Az erkölcsi és vallási normák megtartása mind a római katolikus lakosságú mind a református lakosságú településeken szilárd alapul szolgált a döntően paraszti közösségek békés együttéléséhez. A kereszténység tíz parancsolata alapjaiban meghatározta a lakosság együttélésének normáit, melyek a helyi hatóságok és a népi kultúra szemszögéből egyaránt megkérdőjelezhetetlenek voltak.

A redempció után a népesség földváltási erőfeszítései, a települések pusztaszerzési törekvései számos helyi konfliktust generáltak. A Jászkun Kerület túlterhelt, de katolikus többségű lakossága érzékelte, hogy a kiváltságokban meg erősödött kerületi vezetés vallási összetétele és intézményei nem igazodnak kellően a lakosság vallási arányaihoz. A római katolikus vallású települések kérelmére 1753–'54-ben mindkét kunkapitányság székhelyét és börtönét katolikus községbe helyezték. Ekkor került a Kiskun Kerület börtöne a református Halasról Félegyházára, a Nagykun kerületé pedig a szintén katolikus Kunszentmártonba. További konfliktusokat okozott, hogy a református helységekre kényszerűségből befogadott a katolikusok számára megváltható földet is biztosítani kellett, legalább 40 forint értékben.

A rekatolizáció ellenzését II. József vallási türelmi rendelete sem tudta teljesen elcsitítani. 1790-ben a Nagykun és a Kiskun Kerület református települései a hozzájuk csatlakozott Jász kerületbeli református Kisérrel tiltakozó akcióba kezdtek, a Jászsági katolikusok hivatali dominanciája ellen. A Nagykun kerületben még a 19. század közepén is számos konfliktus keletkezett a betelepülő katolikusok honosításának tanácsi akadályozásából. A települések ellenállási taktikáit, valamint a homogén református lakosságú települések katolikusokkal történt vegyítéséből keletkezett konfliktusokat Bagi Gábor 1995-ben megjelent monográfiájában már bemutatta. Előadásomban az igazgatási funkciók vallási meghatározottságú elosztása mellett a mindennapi együttélés során keletkezett konfliktusokról, a normaszegések megtorlásáról szólok, melyek szintén a vallás által meghatározott módon az egyház elvárásai szerint zajlottak, s hatottak a jogi kultúrtörténet és a népi kultúra alakulására.

A valláshoz kapcsolható tilalmak közül részletesebben kitérek a vasárnapi munkavégzés tilalmára, hiszen ez szervesen beépült a népi hagyományokba, s a keresztény közösségek norma rendszerébe. Mindazonáltal tilalomtörések a Jászkun kerület protestáns és római katolikus vallást követő településein egyaránt előfordultak, bár a helyi egyházi és világi hatóságok időről időre emlékeztették a lakosságot a vasárnaphoz fűződő kötelezettségeire. A vasárnapi munkavégzést tiltó vallási, majd kerületi előírások szembevető megsértését ünneptörésnek nevezték.

A tilalomtörések mellett áttekintem a különféle büntetéseket, különös figyelemmel a megszegyenítő büntető eljárásokra, jogszokásokra. A megszegyenítő büntetések közül a vétkes gyakran kényszerült eklézsiakövetésre, mely a református többségű kunsági településeken volt szokásban, kiemelkedően sokszor alkalmazták Túrkevéen. 1726 és 1730 között tíz olyan esetet jegyeztek fel, amelyben a normaszegő eklézsiakövetésre kényszerült. Az előadás mindezt a túrkevei jegyzőkönyv bejegyzéseire támaszkodva ismerteti.

Barna Gábor

Kísérlet a vallási önszerveződésre

A 19. század végi (1870–'80-as évek) Kunszentmártonban lényegében csak a rózsafüzér társulat működött, amely azonban átfogta a helyi társadalom nagyobb részét. A mindennapok vallásgyakorlatában azonban többféle igény is fölmerült a közösségi áhitat társulati formában való végzésére. Ennek egyik példája volt az „Isten szent nevét védő egyesület” megalakulása, pontosabban megalakításának kísérlete. Mint minden társulati forma, ez is az aktuális társadalmi problémák megoldásának kísérletéből vette eredetét. A 19. század végén megindult szekularizálódás következtében rétegek szakadtak le a vallásukat aktívan gyakorlók csoportjáról, s ennek következményeként elszaporodott a trágár beszéd – elsősorban a férfiak körében –, gyengült a családok összetartó ereje.

E helyi – de általános társadalmi – probléma kezelésére egy kunszentmártoni férfi, Nagy Imre úgy határozott, hogy megalakítja a trágár, durva beszéd, a káromkodás elleni társulatát, amit egybeköt a másutt már meglévő Szent József társulati és ájtatossági formával.

Az évtized fordulóján megkezdte a társulat szervezését, amelyhez több százan csatlakoztak. Elkészítette a társulat alapszabályát, imádságos könyvét, amit ki is nyomtatott. Az egész anyagot elküldte az egri érsekségnek hivatalos jóváhagyásra, amit azonban nem kapott meg.

A helyben megalakított, pár évig működő, de később jóvá nem hagyott társulat teljes iratanyaga fennmaradt a kunszentmártoni plébánia irattárában. Az előadás és a kutatás ezt dolgozza fel, újabb adalékot nyújtva a Jászkunág 19. századi változó, alakuló vallási életéhez.

Hegedűs Krisztián

Katolikus egyesületek Kunszentmártonban (1881–1920)

A Kunszentmárton 1717–'19 között betelepítő jászok katolikus hitüket is szilárdan megtartották a zömében református Nagykunágban. Már 18. század második feléből vannak adatok hitbuzgalmi, katolikus társulatok működéséről. A Kereszt-hordozók Társulata (Confraternitas Crucigerorum) 1748-ban már bizonyosan működött, amelyet továbbiak követtek.

A 19. század végén jelentek meg azok az új típusú egyesületek, amelyek tevékenységének középpontjában már nem kizárólag a közös ájtatosság, hitbuzgalom állt. Ezek az egyesületek alapszabályukban és működésükben a keresztény vallás elveit követve fejtettek ki tevékenységet a társadalmi élet széles palettáján. Elsőként 1881-ben megalakult a Kunszentmártoni Katolikus Nőegylet, amelyet 1894-ben a Kunszentmártoni Katolikus Kör alapítása követett. Ezek az egyesületek hosszú évtizedekig nagy támogatással és taglétszámmal működtek. Kunszentmárton egyesületi életének színfoltjai a kereszt és harang társulatok, amelyek a külterületen élő jelentős számú lakosság számára a keresztiek fenntartása mellett a tanulás, művelődés lehetőségét is biztosították.

Az 1930-as évek a helyi egyesületek egy részének alkonyát hozta el, de mögöttük újjak keltek életre. Megfigyelhető az országos hatókörrel működő nagy egyesületek megjelenése, amelyek szervezték az iskolások (cserkészek) iparos, és gazda ifjúság életét (Országos Központi Katolikus Legényegylet, Katolikus Iparos Leányegylet, Katolikus Agrárfiújsági Legényegyesületek Országos Testülete, KALOT). A Horthy korszakban működő egyesületeket 1945 után sorra megszüntették, a katolikus egyesületek sorsa a kommunista rendszer antiklerikális nézetei miatt megpecsételődött.

Tanulmányom bemutatja a katolikus egyesületek kunszentmártoni működésének főbb területeit, érzékeltetve szerepüket és súlyukat település társadalmi életében.

Papp Izabella

A vallás, mint közösségformáló erő egy jázsági kis településen a 19–21. században

Boldogháza a középkorban saját közigazgatással rendelkező önálló település volt, élén a szálláskapitány állt. A török időkben teljesen elnéptelenedett, s ettől kezdve Jászberény pusztája volt, amit a redempció idején megváltott a város. A jázsberényi lakosok kezdetben nyári szállásokat építettek a határban, később azonban egyre több tanya épült a kiváló termőfölddel, gazdag legelőkkel rendelkező pusztaságban. A városból kiköltöző lakosok számára nagyon fontos volt az ott megszokott vallásgyakorlás feltételeinek megteremtése.

A boldogházi határban az első kőkeresztet Alavander Mihály jázsberényi birtokos állíttatta 1832-ben. A környékbeli lakosok számára ez volt az első lehetőség a vallás megélésére. Környékét temetkezési helyként is használták.

1894-ben közadakozásból felépült Boldogháza első iskolája a tápiói határban, ami egyben imaház is volt, később pedig kápolnává alakították, mellé harangot, keresztet állítottak. Már az adománygyűjtés, az építkezés, majd a kis kápolna berendezése során erős közösség alakult ki, ami a későbbiek során is jellemezte az itt élőket. Ugyancsak közadakozásból épült 1927-ben a másik határreszen a csikosi kápolna. A kápolnák a közösségi élet fontos színtereivé váltak, a védőszentek búcsúi a tanyavilág nagy ünnepeinek számítottak.

A község belterületének kialakulásával 1930-ban felépült a katolikus templom, melyet a Szent Család tiszteletére szenteltek fel. A templom ugyancsak közadakozásból épült, s fontos alapot jelentett a későbbi községgé váláshoz.

A lakosok mély vallásosságát jelzik az elsősorban magánszemélyek által emelt kőkeresztek. A község határában 10 kőkereszt állt, ebből 9 ma is megtalálható. A tanyavilág elnéptelenedése, a téesz-szervezés, az árvíz során a két kápolnát lebontották, a mellé álló keresztek összeomlottak.

Ugyanakkor a vallási emlékek közösségformáló ereje tovább élt, és megható módon nyilvánult meg a keresztek felújítása során. 2012-ben közadakozásból felújították a tápiói keresztet, 2013-ban lelkes adakozók újjáépítették a már csak talapatát őrző Alavander keresztet, 2014-ben pedig a már nem létező csikosi kereszt helyére újat állítottak az egykori környékbeli lakosok.

Ezek a megújult keresztek csupán szép vallási tárgyak lennének, de élővé teszik az évente újra megrendezett népes búcsúk, melyeket a szabadban tartott szentmise, közös ebéd és egész napos derűs együttlét jellemez a már pusztasággá vált területeken.

Az állattartásáról híres községben nagy hagyománya volt mindig Szent Vendel tiszteletének. Jászboldogháza az egyetlen település a Jászságban, ahol három Szent Vendel szobor található. A Vendel naphoz kapcsolódó szokások tovább élnek, és napjainkban megújulnak. A helyi cserkészcsapat a Szent Vendel nevét vette fel, és Vendel napján ők állnak sorfalat a határban lévő szobroknál a régi időkből megmaradt Szent Vendel társaság zászlajával.

A helyiek nem csupán a meglévő vallási emlékeket ápolják, gondozzák, de néhány éve újak is létesültek. A lakosok közül többen felajánlották az egykori búcsúkból származó, szenteket ábrázoló kis szobrokat, melyeket a régi kőképekre emlékeztető, esztétikus kis építmények fülkéjében helyeztek el. A környékbeliek szívesen virágosítják, gondozzák környezetüket, az idősek számára pedig, akik a templomba már nem tudnak elmenni, a község öt pontján lévő kis létesítmény jelenti a vallásgyakorlás lehetőségét.

A vallás közösségformáló szerepe tehát nem csupán az egykori kápolnák, a templom és a kőkeresztek állításában nyilvánult meg, de késői hatása napjainkban is képes volt összefogást teremteni, új közösségeket létrehozni, melyekben a fiatalok is szívesen vállalnak szerepet.

Pásztor István Zoltán

Jász-Nagykun-Szolnok megye vallásföldrajzi vizsgálata

A reformáció 500 éves évfordulójához közeledve különösen időszerű egy olyan megyei vizsgálatot is elvégezni, mely főleg a történelmi egyházakat tekintve számot ad a jelenlegi vallási viszonyokról. Ehhez fontosnak tartom, a 2011-es népszámlálási adatokra támaszkodva egyrészt bemutatni a megyei népesség megoszlását vallás és felekezet szerint járási és települési szinten egyaránt.

Másrészt a kutatásaim során szeretnék kitérni a megyét is érintő római katolikus paphiányra, vizsgálva a települések papi ellátottságát, illetve az egy-egy plébániához tartozó filiák számát és megoszlását. Emellett szükségesnek tartom az előregedő papság kérdésköréről is beszélni, melynek vizsgálatát a Magyar Katolikus Sematizmus felhasználásával és a papi szolgálatot teljesítők átlagos életkorának megállapításával kívánok igazolni vagy cáfolni.

A kutatás 3. szakaszában pedig az Új Széchenyi Terv keretében megvalósult Tisza-tavi templomok útján c. projekt legfontosabb eredményeit fogom ismertetni, amely a megye hét településén jelentett nem csak építészeti rekonstrukciót, hanem egy komplex turisztikai attrakció megszületéséhez is hozzájárult.

A vizsgálati eredményeimet tematikus térképek és saját készítésű fotók készítésével is szeretném még látványosabbá és átláthatóbbá tenni.

Nagykunsági visszatekintés

– Reformáció 500. évfordulójára rendezett túrkevei emlékülés –
Túrkeve, 2017. április 29.

Program

Köszöntők

- **Kállai Erzsébet** énekes: Kun Miatyánk (feldolgozás)
- Fodor Gusztáv református lelkész (Tiszaderzs), a Nagykunsági Egyházmegye képviselőjében
- Vida Tamás Túrkeve Város Polgármestere
- Kereszti Roland református lelkész (Túrkeve), levezető elnök

Előadások

Levezető elnök: Kereszti Roland református lelkész

1. **Butyka Béláné** lelkész (Kisújszállás):
– *A reformáció kezdetei* (Luther és társai)
2. **Kereszti Roland** lelkész (Túrkeve):
– *A reformáció kezdetei Magyarországon*
3. **Dr. Ötvös László** ny. lelkész (Debrecen):
– *A Biblia és a reformáció*
4. **Dr. P. Szalay Emőke** néprajzkutató (Debrecen):
– *Iparművészet és népművészet a református egyházban.*
A túrkevei református egyház liturgikus felszerelési tárgyai
(17–20. század)
5. **Rideg István** irodalomtörténész (Karcag):
– *A Nagykunságon szolgáló pap-költők*
(Baja Mihály, Török Imre, Ötvös László)
6. **Kórizs József** helytörténész (Bácsfeketehegy):
– *Bácskai református testvér gyülekezetek*
7. **Dr. Örsi Julianna** társadalomkutató (Túrkeve):
– *Lelkészcsaládok a Nagykunságon (18–20. század)*

Az egyház és a lokális társadalom

– Szekcióülés a Jászkunság kutatása 2017 konferencián –
Túrkeve, 2017. május 5.

Levezető elnök: Prof. Barna Gábor MTA doktor, néprajzkutató, egyetemi tanár (Szeged)

1. **Dr. Bánkiné Molnár Erzsébet:**
 - *Az egyház hatása a Jászkun kerület helységeinek jogi kultúrtörténetére*
2. **Dr. Bagi Gábor:**
 - *Vallási problémák a Jászkun Kerületben a redempciótól 1876-ig*
3. **Papp Izabella:**
 - *A vallás, mint közösségformáló erő egy jászági kis településen a 19–21. században*
4. **Dr. Barna Gábor: Kísérlet a vallási önszerveződésre**
5. **Hegedűs Krisztián:**
 - *Katolikus egyesületek Kunszentmártonban (1881-1920)*
6. **Dr. Örsi Julianna:**
 - *Külföldi iskolák, eszmeáramlatok hatása a magyar református egyházban – nagykunsági példákkal*
7. **Szakál Aurél: A kiskunhalasi református templom**

* * *

Kísérő rendezvények

Túrkeve, 2017. április 29.

Kiállítás (Református Templomgaléria, Túrkeve, Kossuth u. 1.):

- **A Károlyi fordítás 425 éve,**
- **Dr. Ötvös László bibliagyűjteménye**

Megnyitja: Fodor Gusztáv református lelkész (Tiszaderzs)

Kulturális műsor

- **Farkas Rozália** népdalénekes: Énekelt versek
- **Vadné Árvai Ilona** szavalata: Versfűzér
- **Kállai Erzsébet** énekes: W. A. Mozart: Ave Verum Corpus (Dékány Dóra kísér majd orgonán),
- **Kemecsi Ferenc** előadóművész: Ady Endre: Menekülés az Úrhoz
- **Kállai Erzsébet** énekes: Esti ima (csángó népdal)
- **A Túrkevei Református Gyülekezet Énekkarának ünnepi műsora**

Zárszó: Dr. Örsi Julianna társadalomkutató

Szerzőink

- **Dr. Bagi Gábor** kandidátus, történész – Damjanich János Múzeum, Szolnok
- **Dr. Bánkiné Molnár Erzsébet** MTA doktor, levéltáros-történész, ny. múzeumigazgató – Kiskunfélegyháza
- **Dr. Barna Gábor** MTA doktor, egyetemi tanár, csoportvezető– Szegedi Egyetem, Néprajz -Kulturális Antropológia Tanszék, Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged
- **Butyka Béláné** lelkész, vallástanár – Móricz Zsigmond Gimnázium, Kisújszállás
- **Hegedűs Krisztián** történész muzeológus – Helytörténeti Gyűjtemény, Kunszentmárton
- **Kereszti Roland** lelkész –Túrkeve
- **Kórizs József** helytörténet-kutató – Bácsfeketehegy
- **Dr. Örsi Julianna** kandidátus, habilitált doktor, társadalomkutató, ny. múzeumigazgató – Túrkeve
- **Dr. Ötvös László** ny. lelkész, egyháztörténet-kutató – Debrecen
- **Papp Izabella** levéltáros – MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Szolnok–Jászboldogháza
- **Dr. Pásztor István Zoltán** egyetemi adjunktus – Debreceni Egyetem Földrajzi Intézet, Debrecen
- **Rideg István** ny. középiskolai tanár, irodalomtörténész – Karcag
- **Dr. Selmeczi László** kandidátus, habilitált doktor, régész, ny. megyei múzeumigazgató – Déri Múzeum, Debrecen – Budapest
- **Dr. P. Szalay Emőke** kandidátus, habilitált doktor, ny. főmuzeológus – Déri Múzeum, Debrecen
- **Szakál Aurél** néprajzkutató muzeológus, múzeumigazgató – Thorma János Múzeum, Kiskunhalas

